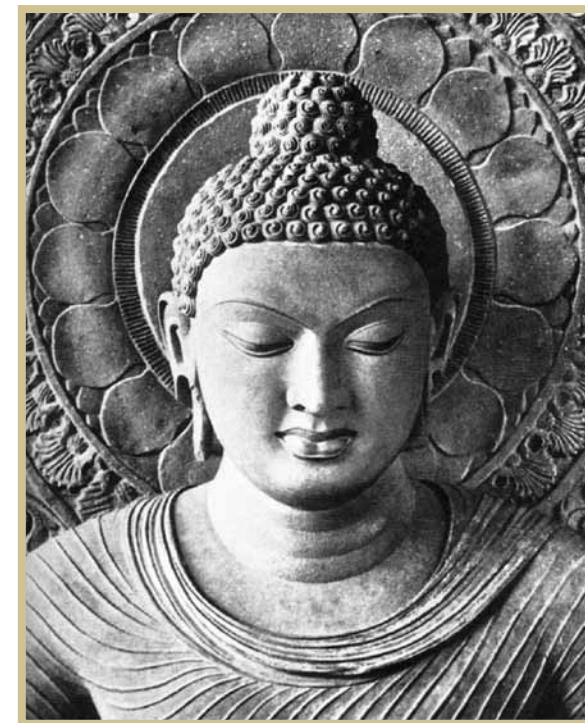

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน

พระพุทธศาสนา

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ - ๖

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ

ISBN 978-974-01-6415-9

พิมพ์ครั้งที่ ๑ จำนวน ๓๐,๐๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๕๕๓

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์ สกสค. ลาดพร้าว

๒๒๔๙ ถนนลาดพร้าว แขวงสะพานสอง เขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐

โทรศัพท์ : ๐ ๒๕๓๔ ๓๐๓๓, ๐ ๒๕๑๔ ๔๐๓๓ โทรสาร : ๐ ๒๕๓๙ ๙๙๕๖

จัดจำหน่าย : องค์การค้าของ สกสค.

๖๙ อาคาร ๙ ถนนราชดำเนินกลาง แขวงบวรนิเวศ

เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทรศัพท์ : ๐ ๒๖๒๙ ๑๙๑๐-๑๑ โทรสาร : ๐ ๒๒๔๐ ๓๖๔๐, ๐ ๒๒๔๒ ๕๔๓๐

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์

คำนำ

กระทรวงศึกษาธิการได้มีคำสั่งให้ใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ โดยมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและเป็นพลโลก ยึดมั่นในการปกครองตาม ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความรู้และทักษะพื้นฐาน รวมทั้ง เจตคติที่จำเป็นต่อการศึกษาต่อ การประกอบอาชีพและการศึกษาตลอดชีวิต

หนังสือเรียนยังคงมีความจำเป็นต่อการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษา กระทรวง ศึกษาธิการ โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการ จัดทำหนังสือเรียนพระพุทธศาสนา มี พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นประธานกรรมการ และผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้งฝ่ายสงฆ์และฆราวาส เป็นกรรมการ ดังรายนามที่ปรากฏท้ายหนังสือนี้

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖ เล่มนี้ มีเนื้อหาสาระครบถ้วนตามมาตรฐาน ตัวชี้วัด และสาระการเรียนรู้ในสาระศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ยึดพระรัตนตรัยเป็น แกนกลางในการเรียนรู้ โดยจะต้องจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา คือการฝึกอบรมศีล สมาธิ ปัญญา ไปพร้อมกัน โดยใช้ชีวิตเป็นตัวตั้งในการพัฒนาผู้เรียน การจัดการเรียนรู้มุ่งเน้น ให้ผู้เรียนน้อมนำหลักธรรมมาปฏิบัติในชีวิตจริง สามารถแก้ปัญหาชีวิตตามหลักอริยสัจสี่ และพัฒนาปัญญาด้วยโยนิโสมนสิการ เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้แบ่งเป็น ๓ หน่วยคือ หน่วยพระพุทธ หน่วยพระธรรม และหน่วยพระสงฆ์

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานหวังว่าหนังสือเรียนเล่มนี้ จะช่วยให้ ผู้สอนสามารถจัดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุตามจุดหมายของหลักสูตร และยินดีรับข้อเสนอแนะเพื่อพิจารณาปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป ขอกราบ ขอบพระคุณพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ประธานกรรมการ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ในการจัดทำหนังสือเรียนเล่มนี้จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี ไว้ ณ โอกาสนี้

(นายชินภัทร ภูมิรัตน)

เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

๕ มีนาคม ๒๕๕๓

คำชี้แจง

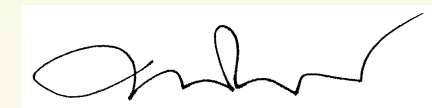
พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ มาตรา ๒๗ วรรคแรก กำหนดให้มีการจัดทำ “หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ” ดังนั้น เพื่ออนุวัติตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ ในส่วนที่เกี่ยวกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานของสาระการเรียนรู้ พระพุทธศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ และคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้ดำเนินการทบทวนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ เพื่อพัฒนาไปสู่หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ โดยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยดังกล่าว และข้อมูลจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๕๔) มาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรให้มีความเหมาะสมชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และตามที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดตัวชี้วัดที่กำหนดในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ จึงได้มีคำสั่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่ ๙๓/๒๕๕๓ ลงวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๓ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือเรียนพระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ โดยมีพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นประธานกรรมการ มีอำนาจหน้าที่ในการจัดทำหนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนาในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ๑๒ ปี

กระทรวงศึกษาธิการ ได้มีคำสั่งให้ใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ โดยมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและเป็นพลโลก ยึดมั่นในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความรู้และทักษะพื้นฐานรวมทั้งเจตคติที่จำเป็นต่อการศึกษาต่อ การประกอบอาชีพและการศึกษาตลอดชีวิต

คณะกรรมการที่ได้รับมอบหมายได้เร่งรีบดำเนินการจัดประชุมทำหนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ทั้งระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาไปพร้อมๆ กัน โดยมีการจัดทำในชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ - ๖ (๖ เล่ม) ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ - ๖ (๑ เล่ม) ก่อน เพื่อให้ทันประกาศใช้เป็นหนังสือเรียนในปีการศึกษา ๒๕๕๓ นี้

อนึ่ง มีข้อที่ชี้แจงทำความเข้าใจในสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรฉบับใหม่นี้ว่า กรอบความคิดในการจัดทำนี้ยึดพระรัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นแกนกลางในการเรียนรู้ โดยกำหนดมาตรฐานการจัดการศึกษาตามหลักโอวาท ๓ ไตรสิกขา และอริยสัจ ๔ ไปพร้อมกัน เพราะฉะนั้น หนังสือเรียนแต่ละชั้นจึงมีหน่วยการเรียนรู้ ๓ หน่วย ตามองค์ ๓ ของพระรัตนตรัย การเรียนการสอนจะต้องมีความเชื่อมโยงกัน และนอกจากการทำความเข้าใจเนื้อหาแล้ว ยังมุ่งเน้นให้รู้จักวิเคราะห์และสามารถนำไปใช้กับการดำเนินชีวิต ได้ถูกต้องสมบูรณ์เหมาะสมด้วย

ขออนุโมทนาขอบคุณกรรมการทุกคนที่มีส่วนร่วมในการทำหนังสือเรียนนี้โดยทั่วกัน

(พระธรรมโกศาจารย์)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

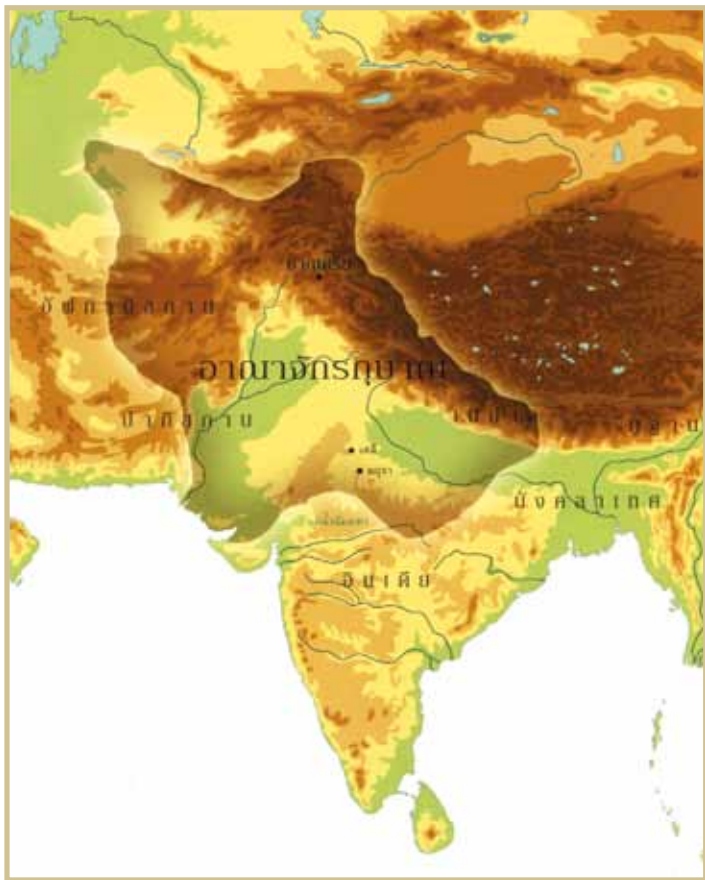
ประธานกรรมการ

สารบัญ

ภาคผนวก

๑. ข้อเสนอแนะการเรียนรู้พระพุทธศาสนา
ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑
๒. แผนผังสาระการเรียนรู้ พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖
๓. มาตรฐานและตัวชี้วัดรายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖
ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑
๔. แนวการเรียนรู้หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖
๕. แนวการวัดและประเมินผลรายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ตามหลักอริยวัตร ๕
ระดับมัธยมศึกษา
๖. แบบวัดและประเมินผลรายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖

หน่วยที่ ๑ พระพุทธ

ในหน่วยที่ ๑ พระพุทธ นี้ นักเรียนจะได้เรียนเรื่องประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนาว่าด้วยสังคัมหมพทุวิปและคติความเชื่อทางศาสนาสมัยก่อนพระพุทธเจ้า พระพุทธศาสนามีทฤษฎีและวิธีการที่เป็นสากลและมีข้อปฏิบัติที่ยึดทางสายกลาง ลักษณะประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการศึกษา หลักการของพระพุทธศาสนากับหลักวิทยาศาสตร์ พระพุทธศาสนาเน้นความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยและวิธีการแก้ปัญหา พระพุทธศาสนาฝึกตนไม่ให้ประมาท พระพุทธศาสนาเน้นการฝึกอบรมตน การพึ่งตนเอง และการมุ่งอิสรภาพ พระพุทธศาสนากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาแบบยั่งยืน พระพุทธศาสนามุ่งประโยชน์สุขและสันติภาพแก่บุคคล สังคม และโลก ความสำคัญของพระพุทธศาสนากับการศึกษาที่สมบูรณ์ ความสำคัญของพระพุทธศาสนากับการเมือง ความสำคัญของพระพุทธศาสนากับสันติภาพ

ในส่วนของพุทธประวัติ จะได้ศึกษาวิเคราะห์พุทธประวัติตอนตรัสรู้ พระพุทธเจ้าในฐานะที่เป็นมนุษย์ผู้ฝึกตนได้อย่างสูงสุด การก่อตั้งพระพุทธศาสนา วิธีการสอนและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธจริยา การบริหารและการธำรงรักษาพระพุทธศาสนา นอกจากนี้จะได้ศึกษาอดีตชาติของพระพุทธเจ้าเรียกว่า ชาตก ๓ ชาตก คือ เวสสันดรชาตก มโหสถชาตก และมหาชนชาตก

บทที่ ๑

ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา

สังคมชมพูทวีปและคติความเชื่อทางศาสนาก่อนสมัยพุทธกาล

ชมพูทวีปซึ่งได้แก่ดินแดนแถบประเทศอินเดีย เนปาล ปากีสถาน บังกลาเทศ และภูฏานในปัจจุบันนี้ ก่อนสมัยพุทธกาลเป็นดินแดนที่ประกอบด้วยอาณาจักร (City state) ที่เป็นอิสระน้อยใหญ่หลายอาณาจักร มีระบบการเมืองการปกครองและระบบความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกัน จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า สังคมชมพูทวีปสมัยก่อนพุทธกาลมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเกษตรกรรมเป็นอย่างมาก มีการค้นพบแหล่งอารยธรรมโบราณที่แสดงถึงความก้าวหน้าทางด้านสถาปัตยกรรมและทางด้านศิลปวัฒนธรรมมาเป็นเวลานาน

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

ชมพูทวีปเป็นดินแดนที่มีพื้นที่อยู่ทางตอนใต้ของเทือกเขาหิมาลัย แบ่งลักษณะทางภูมิศาสตร์ออกเป็น ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ

๑. **มัชฌิมประเทศ** หรือมัธยมประเทศ หรือมหาชนบท แบ่งเป็นอาณาจักรหรือแคว้นใหญ่ๆ ได้ ๑๖ แคว้น คือ อังกฤษ มคธ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เจติ วังสะ กुरु ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ อวันตี คันธาระ และกัมโพชะ

๒. **ปัจฉิมประเทศ** หรือปัจฉิมชนบท ประเทศรอบนอกขอบชายแดนชมพูทวีป เป็นแคว้นเล็กๆ อีกหลายแคว้น ทั้งที่มีการปกครองเป็นแบบมีอิสระและที่ยังต้องขึ้นอยู่กับแคว้นใหญ่ๆ

พื้นที่ในเขตส่วนกลางของชมพูทวีป มีความอุดมสมบูรณ์มาก มีประชากรหนาแน่นมาก ปัจจุบันได้แก่ดินแดนในแถบภาคเหนือของประเทศไทย

ลักษณะทางสังคม

อาณาจักรน้อยใหญ่ในชมพูทวีปสมัยก่อนพุทธกาลนั้นมีการปกครองแตกต่างกัน บางอาณาจักรปกครองแบบราชาธิปไตย คือถือกษัตริย์เป็นใหญ่ทรงอำนาจสูงสุด ตรงกับที่ปัจจุบันเรียกว่าสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เช่น การปกครองของแคว้นมคธ บางอาณาจักรปกครองแบบคณาธิปไตย คือการปกครองที่ถือคณะเป็นใหญ่ คณะในที่นี้หมายถึงกลุ่มบุคคลที่ได้รับการคัดเลือก การปกครองแบบนี้บางครั้งก็เรียกว่าการปกครองแบบสามัคคีธรรม ตรงกับในปัจจุบันที่เรียกว่าระบอบสาธารณรัฐ ดังเช่นการปกครองของแคว้นมัลละ แคว้นวัชชี แคว้นลัทธิกะ

ในด้านการแบ่งกลุ่มของประชาชน ได้แบ่งตามความเชื่อทางศาสนาเป็น ๔ วรรณะ คือ วรรณะกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร การแบ่งกลุ่มนี้ถือเอาอาชีพและการทำหน้าที่เป็นหลัก กล่าวคือ กษัตริย์มีหน้าที่ในการรบและการปกครอง พราหมณ์มีหน้าที่ในการศึกษา และสอนพระเวท แพศย์มีหน้าที่ในการค้าขายหารายได้เข้ารัฐ ส่วนศูทรมีหน้าที่ในการรับใช้หรือเป็นข้าทาส

วรรณะกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ถือว่าเป็นกลุ่มอารยัน ส่วนวรรณะศูทร คือ กลุ่มชาวพื้นเมือง ถือเป็นวรรณะชั้นต่ำมีฐานะด้อยทางสังคม ใน ๓ วรรณะแรกนั้นมีการพบปะติดต่อกันทางสังคมและอาจแต่งงานกับคนต่างวรรณะได้ แต่ถ้าคนใน ๓ วรรณะนั้นแต่งงานกับคนวรรณะศูทร บุตรที่เกิดมาจะกลายเป็นจัณฑาล คือคนชั้นต่ำ

ลักษณะทางประชากร

ชมพูทวีปเป็นถิ่นที่อยู่ของชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่มีรูปร่างลักษณะผิวดำ ผมดำ จมูกแบน ตาพอง จึงทำให้ถูกเรียกว่าเป็นมีลักษณะ ซึ่งแปลว่าพวกป่าเถื่อนหรือล้าหลัง ต่อมาได้มีชนผิวขาวเดินทางมาจากเอเชียกลางเข้ามาทางตะวันตกเฉียงเหนือขับไล่รุกรานชนพื้นเมืองลงไปทางตอนใต้ ชนกลุ่มนี้เรียกตนเองว่าอารยันหรืออริยกะ ซึ่งแปลว่าผู้เจริญ ในสมัยพุทธกาล พวกอารยันได้ครอบครองชมพูทวีปเกือบทั้งหมดแล้วแบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๑๖ แคว้นใหญ่ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ลักษณะทางศาสนา

เดิมทีพวกอารยันกับชนพื้นเมืองมีความเชื่อที่แตกต่างกัน พวกอารยันถือฟ้าเป็นบ้าน เนื่องจากตนเองเป็นชนเผ่าเร่ร่อน ฉะนั้น สิ่งเคารพของอารยันต้องมาจากฟ้า ส่วนพวกมีลักษณะเป็นชนพื้นเมืองมีดินแดนเป็นของตนเอง และใช้พื้นดินทำการเกษตร สิ่งเคารพมาจากดิน ด้วยเหตุผลดังกล่าว เทพเจ้าของพวกอารยันจึงได้แก่พระอินทร์ และเทพเจ้าของพวกมีลักษณะจึงได้แก่นาคซึ่งถือว่าเป็นเจ้าของพื้นดินหรือรักษาแผ่นดิน ต่อมาเมื่อชาวอารยันอพยพเข้ามาและได้ประสานความเชื่อของตนเข้ากับความเชื่อเดิมของชนพื้นเมืองหลายประการจึงก่อให้เกิดความเชื่อต่างๆ เช่น การบำเพ็ญตบะ การบูชายัญ การคิดถึงพรหมมรรคในเชิงอภิปรายซึ่งเป็นต้นเค้าแห่งความเชื่อเรื่องพรหมันหรืออาตมันของศาสนาพราหมณ์ในเวลาต่อมา คือเชื่อว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้กำหนดความเป็นไปของสรรพสิ่ง แม้กระทั่งคนในชมพูทวีปพระพรหมก็ได้กำหนดวิถีชีวิตให้มีหน้าที่ต่างกันทางสังคมโดยแบ่งเป็น ๔ วรรณะ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร เรียกว่าเป็น **พรหมลิขิต**

คนในสังคมอินเดียโบราณมีความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายโดยสรุป ๒ อย่าง คือ

๑. ความเชื่อว่าตายแล้วเกิด แต่เป็นความเกิดที่เที่ยงแท้แน่นอน หมายถึงว่าเมื่อเกิดเป็นอะไร ตายแล้วเกิดใหม่จะเป็นอย่างนั้นอยู่เช่นเดิม ไม่มีเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น เช่น เคยเกิด

อยู่ในวรรณะใดก็จะเป็นอยู่ในวรรณะนั้น ไม่ว่าชาติไหนๆ พวกนี้เป็นพวกเห็นว่าเที่ยง เรียกว่า **พวกสัสสตทิฏฐิ** คือมีความเห็นว่าเที่ยง การเกิดคงที่แน่นอน

๒. ความเชื่อเรื่องตายแล้วชาตสุญ หมายถึงว่าชีวิตนี้มีชีวิตเดียว เมื่อตายแล้วก็สูญสิ้น ไม่เวียนว่ายตายเกิดเหมือนความเห็นพวกแรก มีความเห็นว่าตายแล้วตายเลย คือสูญสิ้นไปเลย เรียกว่า**พวกอุจเฉททิฏฐิ** คือตายแล้วชาตสุญ

คติความเชื่อเหล่านี้ก่อให้เกิดกระแสความคิดเห็นที่มุ่งดำเนินชีวิตไปในทางสุดโต่ง ๒ กระแส คือ กระแสแห่งการแสวงหาความสุขบำรุงบำเรอตนทางกายในปัจจุบัน กับกระแสแห่งการทรมานตนให้ได้รับความลำบากเพื่อหวังผลเป็นความสุขในชีวิตเบื้องหลังความตาย ซึ่งตามหลักทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นคติความเชื่อที่ไม่ถูกต้อง กล่าวคือ เมื่อพระพุทธเจ้าผู้ทรงอุบัติในวรรณะกษัตริย์ ได้ตรัสรู้แล้ว กรรมคือการกระทำของมนุษย์เองเป็นตัวกำหนดชะตาของมนุษย์ ไม่มีอำนาจเหนือกฎแห่งกรรมใดมาดลบันดาลให้ได้ การจะเป็นคนดีหรือชั่ว เจริญหรือเสื่อม ก็เพราะการกระทำของมนุษย์เอง เมื่อหมดกรรมเพราะสิ้นกิเลสก็ถึงความดับ ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีก แต่ถ้ายังไม่สิ้นกิเลสก็ยังคงมีการกระทำคือกรรมไม่รู้จักหยุด ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ร่ำไป เรียกว่าเป็น **กรรมลิขิต**

พระพุทธศาสนามีทฤษฎีและวิธีการที่เป็นสากลและมีข้อปฏิบัติที่ยึดทางสายกลาง

การที่พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่เป็นกรรมลิขิต ทำให้ **พระพุทธศาสนามีทฤษฎีและวิธีการที่เป็นสากลและมีข้อปฏิบัติที่ยึดทางสายกลาง** กล่าวคือ

ในทางทฤษฎี พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเกี่ยวกับความจริงเป็นกลาง ๆ คือ ความจริงเป็นจริงอย่างไร ก็สอนว่าเป็นอย่างนั้น ไม่ขึ้นกับบุคคล เวลา หรือสถานที่ เช่น หลักคำสอนเกี่ยวกับความจริงสากลที่ว่าสรรพสิ่งล้วนตกอยู่ภายใต้**กฎไตรลักษณ์** คือ ไม่เที่ยงแท้แน่นอน ไม่สามารถทรงอยู่ในสภาพเดิมได้ และไม่มีตัวตนเที่ยงแท้ถาวร ไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดอยู่เหนือกฎไตรลักษณ์

การที่พระพุทธศาสนามีทฤษฎีหรือการสอนหลักสัจธรรมที่เป็นสากล ทำให้วิธีการปฏิบัติมีลักษณะที่เป็นสากลสอดคล้องตามไปด้วย เช่น เมื่อสอนหลักการอันเป็นสากลว่าการฆ่าสัตว์เป็นบาป เป็นสิ่งไม่ดี เป็นโทษ เพราะมีความจริงอันเป็นหลักสากลรองรับว่าสัตว์ทั้งหลายล้วนรักสุขเกลียดทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น ก็สอนวิธีการปฏิบัติที่เป็นสากลสอดคล้องกันคือให้มีเมตตากรุณาต่อสัตว์ทั้งหลายโดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ ในหลักปฏิบัติเพื่อการฝึกหัดพัฒนาตนเองและการอยู่ร่วมกันในสังคมก็มีทฤษฎีและวิธีการที่เป็นสากล คนทุกชนชั้น ทุกเชื้อชาติ ทุกศาสนา สามารถนำไปถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติได้โดยทั่วไป เช่น หลักของการละการทำความชั่ว การทำความดี และการทำจิตใจให้บริสุทธิ์ เป็นต้น นอกจากนี้ การเผยแผ่

หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาก็มีลักษณะเป็นการสอนแบบเป็นกลางไม่มีการบังคับให้เชื่อฟัง เป็นแต่แสดงหลักการและวิธีการปฏิบัติอันเป็นสัจธรรมสากลให้ผู้ฟังใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองให้เข้าใจถ่องแท้แล้วเลือกปฏิบัติด้วยตนเอง

ในทางปฏิบัติ มนุษย์มักมีความโน้มเอียงที่จะไปในทางสุดโต่ง ๒ ทาง คือ ความสุดโต่งในทางความคิด และความสุดโต่งในทางการปฏิบัติ เช่น ในสมัยหนึ่ง คนทั้งหลายพากันเพลิดเพลีนมัวเมา ให้ความสำคัญแก่การบำรุงบำเรอหาความสุขทางกาย ไม่ให้ความสำคัญแก่จิตใจเลย ทางพระพุทธศาสนาเรียกทางสุดโต่งนี้ว่า **กามสุขัลลิกานุโยค** ต่อมาอีกยุคหนึ่งคนบางพวกรู้สึกเบื่อหน่าย รังเกียจความสุขทางกาย ก็เอียงไปทางด้านจิตใจอย่างเต็มที่ บางทีถึงกับสละความสุขทางร่างกายโดยสิ้นเชิง อาจจะถึงกับทรมานร่างกายบำเพ็ญทุกรกิริยาอย่างที่ว่า **อัตตกิลมณานุโยค** ด้วยหวังประสบผลสำเร็จทางจิตใจ ซึ่งความโน้มเอียงไปในทางสุดโต่งนี้สามารถพิจารณาเห็นได้ทั่วไปในสังคมปัจจุบัน

ในทางพระพุทธศาสนา มีข้อปฏิบัติที่ยึด**ทางสายกลาง**ที่มุ่งให้ดำเนินชีวิตบนพื้นฐานแห่งความพอเหมาะ พอควร และพอดีในทุกเรื่อง ไม่ประพฤติปฏิบัติไปในทางที่ สุดโต่งทั้งทางที่หย่อนยานหรือตึงจนเกินไป อันอาจก่อให้เกิดโทษทั้งแก่ตนเองและคนในสังคม โดยสอนให้คิด พูด และทำตามหลักแห่งความถูกต้องที่เรียกว่า มรรคมีองค์ ๘ คือ

๑. ความเห็นถูกต้อง คือถูกต้องตามทำนองคลองธรรม
 ๒. ความคิดถูกต้อง คือถูกต้องตามมโนสุจริต ๓
 ๓. มีการใช้วาจาหรือคำพูดอย่างถูกต้องตามวจีสุจริต ๔
 ๔. มีการแสดงออกทางกายอย่างถูกต้องตามกายสุจริต ๓
 ๕. มีการเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง คือประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่มีโทษแก่ตนและผู้อื่น ไม่ขัดต่อกฎหมายและศีลธรรมอันดีของประชาชน
 ๖. มีความเพียรพยายามที่ถูกต้อง คือเพียรละความชั่ว ประกอบแต่คุณงามความดี
 ๗. มีสติที่ถูกต้อง คือมีสติรอบคอบในการทำ การพูด และการคิด
 ๘. มีสมาธิ จิตตั้งมั่นอย่างถูกต้อง คือมีจิตมั่นคงแน่วแน่ในการประพฤติปฏิบัติธรรม
- การปฏิบัติตามองค์ประกอบทั้ง ๘ นี้ได้ครบถ้วนและประสานกลมกลืนกันจะทำให้เกิด

เป็นความพอเหมาะพอดี เป็นปัจจัยเสริมซึ่งกันและกันซึ่งจะนำไปสู่การบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตที่ดีงาม มีความสุข มีอิสรภาพอย่างแท้จริง

พระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มนุษย์ใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผล ไม่ให้เชื่ออะไรอย่างงมงาย ทรงวางหลักสำหรับพิจารณาประกอบการตัดสินใจก่อนที่จะเชื่อถือสิ่งใด ๆ ไว้ในเกสบุตรสูตร

ว่า อย่าปลงใจเชื่อเพียงเพราะฟังต่อ ๆ กันมา เพียงเพราะปฏิบัติสืบตามกันมา เพียงเพราะชาวเล้าลือกัน เพียงเพราะอ้างตำรา เพียงเพราะนึกเอาเอง เพียงเพราะคาดคะเนเอาเอง เพียงเพราะตริตรองตามอาการ เพียงเพราะตรงกับความเห็นของตน เพียงเพราะดูน่าเชื่อถือ หรือเพียงเพราะถือว่าเป็นครูอาจารย์ของเรา ต่อเมื่อใช้ปัญญาพิจารณาโดยรอบคอบแล้ว เห็นว่าสิ่งใดเมื่อทำลงไปแล้วตนเองไม่เดือดร้อน ผู้อื่นก็ไม่เดือดร้อน นักปราชญ์ไม่ติเตียน ก็ทำสิ่งนั้น โดยสรุปคือ ทรงสอนไม่ให้เชื่ออะไรอย่างงมงาย แต่ให้ใช้ปัญญาพิจารณาโดยถ่องแท้

แม้ว่าในการนับถือศาสนานั้น สิ่งที่จะขาดเสียมิได้คือศรัทธา ก่อนที่จะยอมรับนับถือศาสนาใด ศรัทธาความเชื่อต้องมาก่อน เมื่อเชื่อแล้วจึงจะเกิดการยอมรับน้อมนำหลักธรรมคำสอนของศาสนานั้น มาปฏิบัติ หากแต่ศรัทธาในพระพุทธศาสนาจะเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาเสมอ แม้แต่พระพุทธเจ้าเอง ก่อนที่จะทรงออกผนวชก็ทรงมีความเชื่ออย่างแรงกล้าว่า จะต้องมีความหนักหน่วงที่ทำให้พ้นจากทุกข์ และต่อมาก็ได้ทรงค้นพบทางพ้นทุกข์นั้นด้วยปัญ्यानอกจากนี้ หากศึกษาพระพุทธศาสนาจะพบว่า ในคำสอนที่มีศรัทธาจะมีปัญญาควบคู่กันไปเสมอ หรือแม้แต่หลักธรรมที่ว่าด้วยเรื่องศรัทธาก็ยังมีนัยแสดงถึงปัญญาดังเช่นหลักศรัทธาที่มีเหตุผล ๔ ประการ คือ กัมมสัทธา วิปากสัทธา กัมมัสสกตาสัทธา และตถาคตโพธิสัทธา เป็นต้น

การพัฒนาศรัทธาและปัญญาในพระพุทธศาสนาจะเป็นปัจจัยส่งเสริมซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ผู้ที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ก็จะน้อมนำเอาหลักธรรมไปปฏิบัติพัฒนาตนจนเกิดสติปัญญา ในขณะเดียวกันผู้ที่มีสติปัญญาพิจารณาตามเหตุผลจนเห็นคุณค่า โทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ตามคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็จะมีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ศรัทธาและปัญญาจึงเปรียบเสมือนปีกของนกที่ช่วยให้คนบินไปสู่เป้าหมายได้โดยสวัสดิภาพ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการศึกษา

การศึกษา หมายถึง การเล่าเรียน ฝึกฝน และอบรม โดยมีเป้าหมายคือการฝึกฝนอบรมคนให้เป็นคนดี พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษาที่สมบูรณ์แบบที่สุด เพราะมีเป้าหมายในการฝึกคนให้มีความคิดเห็นที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) สามารถใช้ปัญญาที่จะครองตนในโลกได้ โดยพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดความเห็นที่ถูกต้องไว้ว่า ...**ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฐินั้นมี ๒ ประการ คือ ปรโตโฆสะ ๑ โยนิโสมนสิการ ๑ ...**

๑. ปรโตโฆสะ แปลว่า เสียงจากผู้อื่น เป็นการศึกษาจาก**ปัจจัยภายนอก** เริ่มตั้งแต่การอบรมบ่มเพาะของพ่อแม่ ครอบครัว โรงเรียน สังคมรอบตัว ตลอดจนอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม และวัฒนธรรมต่างๆ ในที่นี้หมายความว่าเฉพาะการเรียนรู้จากปัจจัยภายนอกที่เป็นฝ่ายดี ซึ่งเรียกว่า **กัลยาณมิตร**

๒. **โยนิโสมนสิการ** แปลว่า การใส่ใจโดยแยบคาย คือ อย่างถ่องแท้ นับเป็น**ปัจจัย**ภายในของแต่ละคน เป็นวิธีฝึกการคิดที่ถูกต้อง เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อการพัฒนาปัญญาซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการศึกษาเพื่อพัฒนาตน

ปัจจัยภายนอกและภายในดังกล่าว เป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาคนทั้งทางกาย วาจา และใจ ตามหลักไตรสิกขา

พระพุทธศาสนาเน้นเรื่องการใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต ให้อริยทรัพย์ทั้ง ๑๐ ประการ ความดีด้วยใจ การพิจารณาต้นเหตุของความทุกข์แล้วแก้ไขให้ถูกทาง สอนให้อริยทรัพย์ทั้ง ๑๐ ประการในการประกอบคุณงามความดี ยกระดับชีวิตของตนให้สูงขึ้น โดยถือว่าชีวิตที่ดีคือชีวิตที่มี **ไตรสิกขา** คือ ระบบการดำเนินชีวิต ด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ด้านจิตใจ และด้านสติปัญญา รวมเป็นองค์ประกอบ ๓ ด้าน ซึ่งจะดำเนินไปด้วยกัน เป็นเหตุปัจจัยแก่กัน ไม่แยกจากกัน ดังนี้

๑. **อริยศีลสิกขา** เป็นการศึกษาและการประพฤติดี ถูกต้อง ไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน รวมถึงความเกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ นับตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน ประเทศชาติ และโลก ตลอดจนสภาพแวดล้อมที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต โดยสรุปก็คือ การปฏิบัติเพื่อความปกติสงบเรียบร้อยทั้งกาย วาจา และทั้งส่วนตัว สังคม และสิ่งแวดล้อม

๒. **อริยจิตตสิกขา** เป็นขั้นที่สูงขึ้นไป เรียกว่า สมาธิ เป็นสิ่งที่ควรศึกษาหรืออบรมในทางบังคับจิตใจ ได้แก่การที่สามารถบังคับจิตใจของตนให้อยู่ในสภาวะที่ใช้ประโยชน์ได้มากที่สุดตามที่ตนต้องการ เป็นการฝึกฝนอบรมจิตให้อยู่ในลักษณะที่พร้อม ที่มีสมรรถภาพที่สุดในการปฏิบัติหน้าที่ทางจิต พระพุทธเจ้าทรงแสดงลักษณะของจิตด้วยคำว่า **กัมมณีนีย** แปลว่า สมควรแก่การทำงาน เป็นคำที่แสดงลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิ ดังนั้น สมาธิ จึงมิได้หมายถึงการฝึกอบรมขัดเกลาจิตใจให้บริสุทธิ์จากกิเลสเพียงอย่างเดียว แต่ยังหมายถึงการบังคับจิตใจให้อยู่ในสภาวะที่พร้อมที่สุดที่จะทำการงานในทางจิตด้านอื่น ๆ อีกด้วย

๓. **อริยปัญญาสิกขา** หมายถึงการทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องสมบูรณ์ถึงที่สุดในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง ความสำคัญอยู่ตรงคำว่า **ตามที่เป็นจริง** ปัญญาสิกขาเป็นแนวทางการศึกษาทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งฝึกฝนอบรมให้คนเกิดความเข้าใจ และความเห็นแจ้งในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริงอย่างสมบูรณ์ เราจะเห็นแจ้งได้ก็ต้องได้ซึมซาบและผ่านสิ่งนั้น ๆ มานานด้วยประสบการณ์ตรงของตนเอง และใช้การขบคิดใจให้เกี่ยวเนื่องอยู่กับสิ่งนั้น ด้วยการพิจารณาจนเกิดความรู้ลึกในใจขึ้นมาจริง ๆ ในลักษณะที่ไม่หลงใหลในสิ่งนั้น ๆ ด้วยใจจริง ๆ ไม่ใช่ด้วยเหตุผล

กล่าวโดยสรุปได้ว่าคุณลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนาที่เป็นศาสตร์แห่งการศึกษาอยู่ที่การพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขาจนเกิดสัมมาทิฐิ ซึ่งถือว่าเป็นการศึกษาที่สมบูรณ์ที่จะทำให้ผู้ศึกษาดำรงตนอยู่ได้อย่างมีความสุขอย่างแท้จริง

หลักการทางพระพุทธศาสนากับหลักการทางวิทยาศาสตร์

ความจริง

หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ความจริงที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์แห่งชีวิตและโลกธรรมดาแล้ว ได้ตรัสความตอนหนึ่งว่าพระองค์จะเกิดขึ้นมาในโลกหรือไม่ก็ตาม สรรพสิ่งหรือกฎของสรรพสิ่งก็มีอยู่แล้ว พระองค์เป็นเพียงผู้รู้ และผู้เข้าใจกฎของธรรมชาติ แล้วจึงได้ตรัสบอกบัญญัติเรียกให้เข้าใจกันเท่านั้น จากความตอนนี้แสดงให้เห็นว่าพระองค์มิได้อ้างว่า สัจธรรมความจริงเป็นของพระองค์ แต่สัจธรรมดังกล่าวมีอยู่แล้วในธรรมชาติ พระองค์เป็นเพียงผู้ไขประตูสู่โลกแห่งสัจธรรมนั้นแล้วนำมาบอกกล่าวเท่านั้น (อภฺชาตาโร ตถาคตา)

ส่วนวิทยาศาสตร์ก็ได้ทำการค้นคว้าทดลองโลกธรรมชาติจนเข้าใจถึงลักษณะบางประการแล้วสรุปเป็นกฎเกณฑ์หรือทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ขึ้นมาได้ ความจริงในมุมมองของวิทยาศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่มียุ่แล้วในโลกธรรมชาติ เพียงแต่วิทยาศาสตร์ได้ใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ค้นคว้าจนเข้าใจถึงหลักแห่งความจริงบางประการนั้น ๆ แล้วนำออกเผยแพร่เท่านั้น

วิธีการแสวงหาความจริง

ในการแสวงหาความจริงนั้นพระพุทธศาสนานเน้นการปฏิบัติและการเข้าใจแจ่มแจ้งด้วยตนเอง ส่วนวิทยาศาสตร์ก็คล้ายกับพระพุทธศาสนาเพราะเน้นการพิสูจน์ทดลองจริง ๆ นอกจากนี้ ในกระบวนการแสวงหาความจริงทางวิทยาศาสตร์ยังคล้ายกับหลักการแก้ปัญหาแบบอริยสัจ ๔ อีกด้วย ดังนี้

วิธีการแก้ปัญหาแบบอริยสัจ ๔	วิธีการทางวิทยาศาสตร์
๑. ขั้นกำหนดรู้ ๒. ขั้นสืบสาวสาเหตุ ๓. ขั้นนิโรธ ๔. ขั้นเจริญมรรค - ขั้นแสวงหาและทดลองใช้วิธีการ - ขั้นวิเคราะห์ผลการสังเกตทดลอง - ขั้นสรุปผลการสังเกตทดลอง	๑. การกำหนดปัญหา ๒. การตั้งสมมติฐาน ๓. แก้ได้ตามสถานการณ์ - การสังเกตและการทดลอง - การวิเคราะห์ข้อมูล - การสรุปผล

อริยสัจขั้นกำหนดรู้ ขั้นสืบสาวสาเหตุ และขั้นนิโรธ ตรงกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ข้อ การกำหนดปัญหา การตั้งสมมติฐาน ส่วนอริยสัจขั้นเจริญมรรคนั้นมีการแบ่งย่อยออกไปเป็น ๓ ขั้นตอน ก็ตรงกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ในข้อการสังเกตและการทดลอง การวิเคราะห์ข้อมูล และการสรุปผล ตามลำดับ

ในแง่ของการรับรู้ความจริง วิทยาศาสตร์จำกัดตัวอยู่กับการแสวงหาและการรับรู้ความจริงในโลกแห่งวัตถุ ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เท่านั้น ส่วนพระพุทธศาสนายอมรับความจริงผ่านการรับรู้ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ และเพิ่มทางใจอีกรวมเป็น ๖ ทางด้วยกัน พระพุทธศาสนาจึงมีช่องทางในการแสวงหาความรู้มากกว่าวิทยาศาสตร์หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ พระพุทธศาสนาสามารถอธิบายโลกแห่งวิทยาศาสตร์ได้ทั้งหมด แต่วิทยาศาสตร์ยังไม่สามารถก้าวข้ามพรมแดนทางวัตถุ เข้ามาแสวงหาความจริงทางด้นนามธรรมอย่างที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนาได้

เป้าหมาย

พระพุทธศาสนามีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การแก้ปัญหาของชีวิต ที่เรียกว่าความทุกข์ของมนุษย์ด้วยการดับเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความทุกข์นั้น ๆ ส่วนวิทยาศาสตร์มุ่งเน้นไปที่การแสวงหาความรู้เพื่อตอบสนองความสงสัยใคร่รู้เท่านั้น เมื่อได้รู้แล้วก็จะปล่อยให้ศาสตร์อื่นๆ นำผลแห่งความรู้นั้น ๆ ไปประยุกต์ใช้ต่อไป วิทยาศาสตร์จึงเป็นเสมือนผู้นำร่องในโลกแห่งวัตถุ และมีการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีเป็นตัวขยายผลแห่งความรู้ให้เป็นรูปธรรม

โดยสรุป หลักการของพระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันในแง่ที่เป็นหลักการใช้ปัญญาของมนุษย์ในการแก้ปัญหา หรือการแสวงหาความจริง ในแง่ที่ต่างกันคือ พระพุทธศาสนาเน้นการแก้ปัญหาที่ตัวของมนุษย์เองด้วยการปรับปรุงฝึกหัดพัฒนาตนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสอดคล้องกับโลกธรรมชาติ ส่วนวิทยาศาสตร์เน้นการแก้ปัญหาที่เหตุปัจจัยภายนอกด้วยการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมให้เหมาะหรือให้ตอบสนองความต้องการของมนุษย์

การติดตามนัยแห่งพระพุทธศาสนากับการคิดแบบวิทยาศาสตร์

การคิดแบบพระพุทธศาสนา

การติดตามนัยแห่งพระพุทธศาสนามีชื่อเรียกเฉพาะว่า **โยนิโสมนสิการ** แปลว่า การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ดังได้ทราบมาแล้วในเรื่องพระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการศึกษา โยนิโสมนสิการมีลักษณะพิเศษ ๔ ประการ คือ

- ๑. **อุปายมณสิการ** คิดอย่างมีวิธี หรือคิดอย่างถูกวิธีที่จะทำให้เข้าใจความจริง
- ๒. **ปถมนสิการ** คิดถูกทาง คือคิดเป็นระเบียบเป็นขั้นตอน ไม่สับสนวุ่นวน

๓. การณมนสิการ คิดอย่างมีเหตุผล คิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์ที่สืบทอดถึงกันของเหตุปัจจัยต่างๆ

๔. อุปาทกมนสิการ คิดให้เกิดผล มุ่งหมายถึงการคิดพิจารณาเพื่อให้เกิดกุศลธรรม เช่น คิดปลูกเร้าตนเองให้มีความขยันหมั่นเพียร คิดระงับยับยั้งใจจากอารมณ์โกรธ เป็นต้น

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าการคิดที่ถูกต้องเป็นจุดเริ่มแห่งการพัฒนาชีวิต ทั้งนี้ เพราะความคิดเป็นฐานแห่งพฤติกรรมทั้งหมดของมนุษย์ การคิดในด้านไม่ดีย่อมส่งผลต่อสภาวะอารมณ์หรือจิตใจของผู้คิดนั้นเอง เช่น การคิดดูถูกคนอื่นว่ามีฐานะ ชาติตระกูล ความรู้ต่ำกว่าตน ย่อมทำให้ผู้คิดสำคัญตนผิดว่าดีเด่นกว่าผู้อื่นไปเสียทั้งหมด การคิดโลภอยากได้สิ่งของของผู้อื่นย่อมทำให้ผู้คิดเกิดความอิจฉาริษยา ไม่มีความสงบใจ เป็นต้น นอกจากนี้ ในปัจจุบันทางการแพทย์ได้ค้นพบว่าการคิดในด้านไม่ดีจะส่งผลให้ต่อมไร้ท่อในร่างกายหลั่งสารก่อมะเร็งก่อโทษต่อร่างกายของผู้คิดนั้นเองด้วย การคิดไม่ดีจึงก่อให้เกิดผลเสียแก่ผู้คิดทั้งทางร่างกายและจิตใจ

การคิดแบบวิทยาศาสตร์

การคิดแบบวิทยาศาสตร์มุ่งที่จะตอบสนองความสงสัยใคร่รู้และมุ่งสำรวจความจริงในพรมแดนแห่งโลกธรรมชาติเป็นหลัก จากหลักการของวิทยาศาสตร์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าการคิดแบบวิทยาศาสตร์จะต้องนำมาสู่หลักแห่งการปฏิบัติ คือการพิสูจน์ทดลองด้วยวิธีการที่สามารถตรวจสอบด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ เสมอ ความคิดที่ไม่สามารถพิสูจน์หรือทดสอบได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ไม่ถือว่าเป็นการคิดแบบวิทยาศาสตร์ เช่น ความคิดเรื่องเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือโลกธรรมชาติ เป็นต้น

ความเหมือนและความต่าง

การที่กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ใช้วิธีการแยกแยะหรือตัดทอนสิ่งที่ศึกษาลงเป็นหน่วยย่อยจนเหลือเพียงหน่วยเล็กสุด ทำให้ลักษณะการคิดแบบวิทยาศาสตร์เหมือนกับการคิดแบบอุปายมนสิการ ปณมนสิการ การณมนสิการ และอุปาทกมนสิการของพระพุทธศาสนา แต่ถึงกระนั้นก็ยังมียุทธวิธีที่ต่างกันในเรื่องที่ว่า อุปาทกมนสิการในทางพระพุทธศาสนาเน้นที่การคิดที่ก่อให้เกิดผลทางด้านนามธรรมในการพัฒนาชีวิตและสติปัญญา ส่วนการศึกษาทางวิทยาศาสตร์เมื่อดำเนินไปถึงขั้นสรุปผลการทดลองเป็นที่น่าพอใจแล้ว ก็จะถือว่าการหมดภาระของวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ก็จะหันไปตั้งสมมติฐาน ค้นคว้า ทดลองสิ่งใหม่อื่นๆ ต่อไป ทำให้เช่นนี้จึงอาจสรุปได้ว่า การคิดแบบวิทยาศาสตร์เหมือนกับการคิดตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาในด้านรูปแบบ แต่ต่างกันในเรื่องเนื้อหาหรือรายละเอียด ซึ่งในการดำเนินชีวิตนั้นรายละเอียดที่แตกต่างกันนี้เองกลับเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาชีวิตและสติปัญญา ซึ่งอยู่นอกเหนือและกว้างไกลเกินกว่าพรมแดนของวิทยาศาสตร์จะตรวจสอบพิสูจน์หรือ

ตอบคำถามได้ทั้งหมด แต่มวลมนุษยชาติจะสามารถค้นพบคำตอบเหล่านี้ได้ด้วยการศึกษาและการปฏิบัติในพรมแดนแห่งพระพุทธศาสนาทุกขณะที่ต้องการ

พระพุทธศาสนาเน้นความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยและวิธีการแก้ปัญหา

จุดเด่นของพระพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่ง คือ พระพุทธศาสนาเน้นความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยและวิธีการแก้ปัญหา โดยมีคำสอนที่ว่า ทุกอย่างเกิดดับไปตามเหตุปัจจัย ไม่มีอะไรเกิดขึ้นลอยๆ โดยไม่มีเหตุปัจจัย คำสอนนี้เรียกว่า **ปฏิจจสมุปบาท** บางครั้งพระพุทธเจ้าทรงเรียกหลักคำสอนนี้ว่า **ปัจจัยการ** โดยสรุปเป็นหลักการว่า **เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้ก็เกิด** ทุกสิ่งทุกอย่างมีเหตุปัจจัยผลักดันให้เปลี่ยนไปในลักษณะต่างๆ ถ้าเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น ก็เรียกว่าเจริญ ถ้าเปลี่ยนไปในทางที่เลวลง ก็เรียกว่าเสื่อม ทุกสิ่งล้วนมีเหตุปัจจัยหนุนอยู่ เราจึงต้องสืบหาเหตุปัจจัยของสิ่งนั้นๆ ว่าคืออะไร ซึ่งในทางพระพุทธศาสนามีได้กล่าวเฉพาะเหตุเพียงอย่างเดียว หากแต่กล่าวถึง**ปัจจัย**ด้วย ยกตัวอย่างเช่น ต้นไม้ที่งอกจากเมล็ด เมล็ดเป็นเหตุเกิดของมัน แต่มันก็ได้โตมาจากเมล็ดเพียงอย่างเดียว ยังมีดิน น้ำ อากาศ อะไรหลายๆ อย่างรวมอยู่ด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้คือปัจจัยหรือองค์ประกอบของมันเอง จึงกล่าวได้ว่า **พระพุทธศาสนา คือ ศาสนาแห่งเหตุปัจจัย** ในขณะที่วิธีการแก้ปัญหาในทางพระพุทธศาสนาก็จะเป็นไปตามกรอบความคิดแบบองค์รวม คือ การกำหนดรู้ภาพรวมของปัญหา แล้วพิจารณาศึกษาหาเหตุปัจจัยที่เป็นตัวก่อให้เกิดปัญหาซึ่งอาจมีอยู่มากมายหลายสาเหตุอย่างรอบด้าน จากนั้นจึงกำหนดเป้าหมายและวิธีการแก้ปัญหาอย่างรอบคอบ แล้วดำเนินตามกระบวนการจนบรรลุเป้าหมาย

โลกยุคปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีที่ช่วยอำนวยความสะดวกสบายมากมาย แต่ในเวลาเดียวกันสังคมกลับมีปัญหามากมาย ที่น่าเป็นห่วงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม การค้ามนุษย์ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ชุมชนอ่อนแอ สภาพปัญหาและสาเหตุมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น การแก้ปัญหาไม่ถูกจุด ในบางครั้งยังกลายเป็นการเพิ่มหรือก่อให้เกิดปัญหาใหม่ตามมา ทศนะในการมองโลกอย่างเป็นเหตุปัจจัยอิงอาศัยกันแบบพระพุทธศาสนาจะสามารถช่วยให้นำไปสู่วิธีการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ

พระพุทธศาสนาฝึกคนไม่ให้ประมาท

ในทางจริยธรรม พระพุทธศาสนาเน้นความสำคัญของสติเป็นอย่างมาก เพราะจริยธรรมเป็นข้อธรรมที่ใช้ในการกระตุ้นเตือนตนในการบำเพ็ญคุณงามความดีควบคุมเร้าเตือนการปฏิบัติหน้าที่ เป็นเครื่องป้องกันยับยั้งตนไม่ให้หลงเพลินไปตามความชั่วป้องกันมิให้ความชั่วเล็ดลอดเข้ามาในจิตใจ การดำเนินชีวิตที่อิงตามหลักจริยธรรมจึงต้องมีสติกำกับอยู่เสมอ ด้วยการฝึกตนไม่ให้ประมาท

ความไม่ประมาท หรือ **อัปมาทธรรม** เป็นหลักธรรมสำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา เป็นธรรมที่เป็นตัวกระตุ้นให้มีการปฏิบัติตามหลักธรรมอื่นๆ ในพระพุทธศาสนา อัปมาทธรรมนี้พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำไว้มากที่สุด ถึงกับตรัสเป็นปัจฉิมวาจาก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า **วयธมา สงขารา อปมาเทน สมปาเทถ** แปลว่า **สิ่งทั้งหลายที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ล้วนมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด**

พระพุทธเจ้าตรัสว่าอัปมาทธรรมเป็นธรรมที่ครอบคลุมธรรมอื่นๆ พระพุทธศาสนา จึงเน้นให้คนตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ไม่ละเลย ไม่นิ่งเฉย แต่ให้ความความกระตือรือร้นในการฝึกหัดพัฒนาตนอยู่ตลอดเวลาจนเข้าถึงความเป็นผู้มีสติอันไพบูลย์ ที่เรียกว่าพระอรหันต์ เพื่อพัฒนาตนให้เป็นผู้เจริญ

หลักการของพระพุทธศาสนานับการฝึกหัดอบรมตน การพึ่งตนเอง และการมุ่งอิสรภาพ

การฝึกอบรมตน

พระพุทธศาสนาถือว่า มนุษย์สามารถแนะนำให้ฝึกฝนตนเองจนมีศักยภาพทางจิต และทางสติปัญญาวิเศษเหนือสัตว์อื่นได้ เมื่อพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นจนอยู่ในระดับเป็นมนุษย์สมภาคภูมิ และให้สูงขึ้นจนเทียบค่าได้ดังจิตใจของเทวดา ดังพระพุทธพจน์บทที่ว่า **ทณโต เสฏโจ มนุสเสสุ : มนุสยํที่ฝึกฝนอบรมตนเองแล้วเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์** ซึ่งแสดงให้เห็นถึงหน้าที่ในการฝึกหัดอบรมตนของมนุษย์ทุกคนและประโยชน์ที่จะพึงได้รับจากการฝึกหัดขัดเกลาอบรมตนเอง

การฝึกหัดอบรมตนของมนุษย์ในแบบพระพุทธศาสนาก็เพื่อให้เกิดการพัฒนาใน ๔ ด้าน คือ

๑. ด้านกาย พัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิต ตลอดถึงทักษะในการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพได้อย่างสอดคล้องสมดุล ไม่รุกรานถือประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมอย่างเกินพอดี

๒. ด้านศีล พัฒนาระเบียบวินัยในตนเอง มีทักษะในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างปกติสุข มีสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม ไม่ยึดถือความคิดเห็นหรือประโยชน์ส่วนตัวเป็นที่ตั้ง มุ่งปฏิบัติในสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ

๓. ด้านจิต พัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรมเพิ่มมากขึ้น มีความเข้มแข็งมั่นคงในการประกอบคุณงามความดี มีความสุขความเบิกบาน

๔. ด้านปัญญา พัฒนาความรู้ความเข้าใจในความเป็นจริงของโลกและชีวิต จนสามารถจัดความรู้สึกรู้สึกนึกคิดในทางใฝ่ต่ำให้บรรเทาเบาบางจนหมดสิ้นไปได้โดยลำดับ

การพึ่งตนเอง

หลักแห่งการพึ่งตนเองนี้สอดคล้องกับหลักการฝึกหัดอบรมตนที่กล่าวมาในเบื้องต้น กล่าวคือ การฝึกหัดอบรมตนเองซึ่งมีเป้าหมายอยู่ที่การพัฒนาในด้าน **กาย ศีล จิต และปัญญา** นั้น โดยสรุปก็คือเพื่อให้ตนเองสามารถเป็นที่พึ่งของตนเองและผู้อื่นได้

นักเรียนคงคุ้นเคยกับพระพุทธพจน์บทที่ว่า **อตตา หิ อตตโน นาโถ : ตนแลเป็นที่พึ่งของตน** และหากไม่ใส่ใจพิจารณาให้รอบคอบก็อาจคิดว่าเป็นคำสอนง่ายๆ ใครๆ ก็รู้จักและปฏิบัติได้อยู่แล้ว แต่นักเรียนทราบหรือไม่ว่า ในสมัยที่ผู้คนในชมพูทวีปยังคงเชื่อถืออำนาจศักดิ์สิทธิ์เทวฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เชื่อว่าความเป็นไปบนพิภพโลกทุกสิ่งทุกประการสุดแต่เทพจะบันดาลให้เป็นไป ความอยู่รอดปลอดภัยของมนุษย์ขึ้นอยู่กับกรวยอมสยบเช่นสรวงอันทอน ร้องขอต่อเทพผู้ยิ่งใหญ่ หากมีทำเช่นนั้นแล้วเทพผู้ยิ่งใหญ่อาจพิโรธลงโทษเอาได้ พระพุทธพจน์บทนี้จึงเป็นการปฏิวัติความคิดของคนส่วนใหญ่ในสังคมยุคนั้นชนชั้นที่เรียกว่าพลิกพัทว่าแผ่นดินเลยทีเดียว

พระพุทธเจ้าทรงปลุกให้มนุษย์ตื่นจากอำนาจแห่งความมั่งงาย ความหลง ไม่รู้จักให้หันกลับมาเรียนรู้และยอมรับความจริง ทรงสอนให้บากบั่นหมั่นเพียรเรียนรู้รู้สิ่งยากด้วยพลังกำลังความสามารถ และสติปัญญาของตนเอง ทรงย้ำว่า หากมนุษย์พยายามอย่างเต็มที่แล้ว แม้แต่อำนาจแห่งดวงดาวและเทวดาก็ไม่สามารถที่จะมากล้ากรายได้ กล่าวคือ มิได้ทรงปฏิเสธอำนาจแห่งดวงดาวและเทวดาเสียโดยสิ้นเชิง หากแต่ทรงถือว่าความหมั่นเพียรของมนุษย์มีอำนาจมากกว่าอำนาจดลบันดาลจากสิ่งภายนอก

นักเรียนอาจตั้งข้อสงสัยได้ว่า ในเบื้องต้นของชีวิต มนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยการดูแลเอาใจใส่จากสถาบันครอบครัว อาศัยการให้การศึกษอบรมจากสถาบันการศึกษา อาศัยการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพจากรัฐ ซึ่งก็เป็นความคิดที่ไม่ผิด แต่เมื่อพิจารณาให้เห็นถึงแก่นแท้ของชีวิตแล้วจะทราบว่ามนุษย์ทุกคนรู้จักและต้องพึ่งตนเองมาแต่แรกแล้ว นักเรียนคงไม่มีชีวิตมาจนถึงปัจจุบันนี้หากไม่ชวนชววยหาใจด้วยตนเองเมื่อยามที่พ้นจากกรรมมารดาหรือการชวนชววยให้ตัวเองพ้นจากความทุกข์ยากลำบากอื่นๆ เพื่อให้ชีวิตอยู่รอด

การพึ่งตนเองจึงเป็นทั้งหลักการและเป้าหมายในการพัฒนาตนของมนุษย์ที่นักเรียนต้องเอาใจใส่ตรวจสอบและหมั่นฝึกหัดพัฒนาให้เพิ่มมากขึ้น เพราะระดับการพึ่งตนเองที่เพิ่มมากขึ้นย่อมหมายถึงคุณลักษณะประการหนึ่งซึ่งเป็นยอดปรารถนาของมนุษย์ทุกคนนั่นคือ **อิสรภาพ**

การมุ่งอิสรภาพ

ในมุมมองของพระพุทธศาสนาก็ถือว่าความสุขเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาโดยได้จำแนกความสุขว่ามี ๒ ประการ คือความสุขชนิดที่ต้องพึ่งพาวัตถุสภาพภายนอกเป็นเครื่องบำรุงบำเรอ

หรือบันดาลความสุขประเภทหนึ่ง กับความสุขชนิดที่ไม่ต้องพึ่งพาวัตถุภายนอกอีกประเภทหนึ่ง

ความสุขประเภทแรกคือความสุขประเภทที่ต้องดิ้นรนชวนชวายเป็นได้มา ไม่ว่าจะเป็นชื่อเสียง เกียรติยศ เงินทอง ความสำเร็จ หรือสิ่งอื่นใดเพื่อแสวงหาสื่อกลางในการแลกมาซึ่งความสุข และเมื่อได้มาแล้วในอีกด้านหนึ่งก็ยิ่งเพิ่มภาระในการดูแลรักษา ระมัดระวังมิให้สิ่งเหล่านั้นมีอันเป็นไป เช่น มีเกียรติก็ต้องรักษาเกียรติ มีเงินทองก็ต้องคุ้มครองรักษา หากมีความเปลี่ยนแปลงในทางไม่ดี ความสุขที่เคยได้รับจากสิ่งเหล่านั้นย่อมแปรเปลี่ยนเป็นความทุกข์ในฉับพลัน เชื่อว่านักเรียนหรือคนในครอบครัวของนักเรียนเองคงเคยประสบกับเหตุการณ์เช่นนี้มาบ้างแล้ว จึงอยากให้พิจารณาว่าความสุขเช่นนี้เป็นสุดยอดแห่งความปรารถนาที่แท้จริงของนักเรียนหรือไม่ ก่อนจะตอบขอให้ลองอ่านเรื่องต่อไปนี้

พระราชพาพระองค์หนึ่งต้องทรงงานหนักกว่าราชการทุกวันจนปวดพระเศียรเรื้อรัง หมอหลวงถวายการรักษาอย่างไรก็ไม่หาย ทรงได้รับความทรมานจากอาการนี้มาก จนถึงกับทรงประกาศว่าจะให้รางวัลอย่างงามแก่ผู้ที่สามารถรักษาพระอาการประชวรของพระองค์ได้

วันหนึ่ง บุรุษคนหนึ่งมาขอถวายการรักษา โดยบอกเคล็ดวิธีว่าพระอาการปวดพระเศียรจะหายไปก็ต่อเมื่อพระราชได้ฉลองพระวรกายด้วยเสื้อของคนที่มีความสุขที่สุด

พระราชจึงรับสั่งให้ทหารออกสอบถามหาคนที่มีความสุขที่สุดในแว่นแคว้นของพระองค์เพื่อจะขอเสื้อมารักษาพระอาการไข้ โดยให้เวลาทหาร ๗ วันต้องหามาให้ได้มิฉะนั้นจะต้องได้รับโทษ

ทหารได้เร่งออกสอบถามผู้คนภายในพระนคร ไปพบเศรษฐีก็ถามว่ามีความสุขดีไหม เศรษฐีตอบว่า ไม่มีความสุขเพราะต้องคอยบริหารจัดการธุรกิจการค้าจนแทบไม่มีเวลารับประทานอาหาร ไปถามเสนาบดีใหญ่ก็ได้คำตอบว่า ไม่มีความสุขเพราะต้องคอยดูแลเหตุการณ์บ้านเมือง อีกทั้งคอยระแวดระวังเกรงว่าจะมีคนปองร้ายใส่ความแย่งตำแหน่งจนแทบไม่มีเวลานอน สอบถามจนทั่วก็ไม่พบคนที่มีความสุขในแผ่นดิน จนท้อใจเพราะไม่ว่าจะไปทางไหน สอบถามใครก็ต้องคว้าน้ำเหลว จึงคิดว่าจะเดินทางกลับมาทูลขอภัยโทษ

ระหว่างที่เดินทางกลับนั้น พลันก็ได้ยินเสียงคนร้องเพลงอย่างมีความสุข ก็ดีใจ คิดว่าพวกตนโชคดีจะรอดพ้นพระราชอาชญาที่คราวนี้ จึงรีบตามเสียงร้องเพลงไปจนพบขอทานคนหนึ่ง ไม่มีกระเบื้องใส่จะใส่ นอนกระดิกขาร้องเพลงอย่างสบายอารมณ์ สอบถามว่าทำไมถึงนอนร้องเพลงอย่างเป็นสุข ไม่นาทร้อนใจ ทั้งๆ ที่ตัวเป็นขอทาน ขอทานก็ตอบว่าวันนี้มีความสุขมากเพราะไปขอได้ขาไก่มาหนึ่งขา ได้ลิ้มรสไก่จึงรู้สึกครึ้มอกครึ้มใจเป็นนักหนา อิ่มแล้วจึงมานอนร้องเพลงอยู่ที่นี่

พวกทหารผิดหวังเพราะขอทานถึงแม้จะเป็นคนมีความสุขแต่ก็ไม่มีเสื้อสวมใส่ จึงพากันกลับไปเข้าเฝ้าพระราช กราบทูลว่าไม่มีใครเลยที่มีความสุขที่สุด แต่ละคนที่พบเจอล้วนแต่

มีปัญหาบางอย่างน้อยบ้างทุกคน พบอยู่คนเดียวดูเหมือนมีความสุขที่สุด แต่ก็ไม่สามารถนำเสื้อของเขามาทูลเกล้าฯ ถวายได้ พระราชาตรัสถามว่าเพราะเหตุไร ก็กราบทูลเรื่องราวของชายขอทานเล่ามาให้ทรงทราบ

พระราชพาทรงสดับดังนั้น แล้วก็ทรงนิ่ง เสด็จเข้าห้องบรรทมไป หลังจากนั้นก็ไม่มีใครได้ยินพระองค์ตรัสถึงพระอาการปวดพระเศียรอีกเลย

จากเรื่องนี้ ชายขอทานอาจไม่ใช่คนที่มีความสุขที่สุด แต่เมื่อเปรียบเทียบกับพระรชานักเรียนคงตอบได้ว่า ในห้วงเวลานั้นใครน่าจะมีสุขมากกว่ากัน และเพราะสาเหตุใด แม้ว่าในเรื่องนี้จะไม่มีคำตอบว่าความสุขที่แท้จริงเป็นอย่างไร แต่นักเรียนก็คงพอวิเคราะห์ได้ว่าทำอย่างไรชีวิตจึงจะมีความสุขได้โดยไม่ต้องผูกติดกับเครื่องช่วย สื่อกลาง หรือวัตถุเสพบริโภคภายนอกมากนัก

การพึ่งตนเองได้จึงเป็นเสมือนบันไดที่จะทำให้มนุษย์ก้าวสูงขึ้นสู่สภาวะอันเป็นภาวะแห่งความสุขที่แท้จริง เป็นความสุขที่โปร่งเบา และเอื้อประโยชน์ต่อชีวิตทุกชีวิต

พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาแบบยั่งยืน

หลักการของพระพุทธศาสนาเน้นในเรื่องทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ไม่ทำอะไรเกินตัว อยู่บนพื้นฐานของอปปมาทธรรมคือความไม่ประมาท การใช้ชีวิตที่ไม่มากจนเกินไป มีความสันโดษ และเน้นปัญญาที่รู้จักแยกแยะดีชั่ว เป็นหลักการที่รองรับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

การพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงจะดำเนินไปอย่างสอดคล้องและอิงอาศัยกันกับองค์ธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่สอนให้คนอยู่กับสังคมได้อย่างสอดคล้องกันและมุ่งหวังความเจริญรุ่งเรืองของชาติบ้านเมือง เป็นการพัฒนาที่อยู่ในทางสายกลาง เช่น ไม่ลงทุนกู้หนี้ยืมสินจากต่างประเทศจนเกินกำลังที่ประเทศจะแบกรับ และไม่มุ่งแต่กระตุ้นให้เศรษฐกิจโตเร็วเท่านั้น แต่ควรเป็นไปในเชิงที่เหลียวหน้าแลหลัง รู้จักประเทศไทยว่ามีศักยภาพความโดดเด่นในเรื่องเกษตรกรรม ก็ควรพัฒนาให้ผสมผสานไปกับอุตสาหกรรม โดยคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างระมัดระวังและเคารพธรรมชาติ หลักธรรมที่จะต้องควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง คือ ความไม่ประมาทในการบริหารภาคเศรษฐกิจและภาคสังคมอย่างสมดุล ซึ่งต้องเริ่มด้วยการจัดการศึกษานานาชาติให้มีสติปัญญาเรียนรู้และก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลก สามารถร่วมมือและแข่งขันกับนานาชาติได้อย่างสร้างสรรค์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตโดยใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอด ตั้งแต่ก่อนที่ประเทศจะประสบปัญหาวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจใน พ.ศ. ๒๕๔๐

ก่อนที่จะมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น พระองค์เสด็จแปรพระราชฐานไปยังต่างจังหวัดทุกภาค เฉลี่ยภาคละหนึ่งเดือนครึ่ง ระหว่างนั้น ทรงเยี่ยมราษฎร ได้ถามถึงทุกข์สุขและปัญหาต่างๆ ในการดำรงชีพ แนวทางที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้ คือ พระราชทานพระราชดำริในลักษณะของการแก้ไขปัญหาและพัฒนาในพื้นที่ที่ประสบกับปัญหาต่างๆ ขณะเดียวกันก็ทรงใช้พื้นที่นั้นๆ เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าและให้ความรู้แก่ประชาชนไปพร้อมกัน โดยมีพระราชดำรัสให้จัดตั้งศูนย์การศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริกระจายอยู่ในภาคต่าง ๆ ทั้ง ๔ ภาคเพื่อให้เป็นศูนย์รวมของการศึกษาค้นคว้าทดลองวิจัยและแสวงหาแนวทางและวิธีการพัฒนาด้านต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและการประกอบอาชีพของราษฎร เมื่อทรงค้นพบพิสูจน์ได้ผลแล้วก็ทรงนำผลที่ได้ไปพัฒนาและขยายผลแก่ราษฎรด้วยการเผยแพร่ให้ความรู้ และให้บริการแก่ผู้ประสงค์จะดูงาน ตลอดจนให้การฝึกอบรมแก่ผู้สนใจต่อไป จนกระทั่งต่อมาสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ประมวลพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระราชทานในโอกาสต่าง ๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง มาเป็นแนวทางในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาของประชาชนในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับชาติ โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การพัฒนาอย่างสมดุลในทุกมิติของสังคม

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติในทุกระดับ ให้มีจิตสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ พร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

เศรษฐกิจพอเพียงนี้ได้รับการยอมรับไปทั่วว่าเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน เพราะช่วยให้ผู้ปฏิบัติห่างไกลจากความอดอยากยากแค้น มีความพออยู่พอกิน ถ้าวิเคราะห์ดูจะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงใช้หลักธรรมที่มนุษย์ควรยึดถือ และสามารถปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน มาเสริมสร้างคุณสมบัติของบุคคล นั่นคือ นาถกรณธรรม ๑๐ ประการ ธรรมอันเป็นแนวทางการประพฤติเพื่อให้เป็นที่พึงของตนได้ พร้อมทั้งจะรับผิดชอบตนเอง และไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระต่อผู้อื่น

นอกจากนี้ ยังจำเป็นต้องกำกับชีวิตด้วยธรรมที่ถือปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับครอง

ชีวิตของคฤหัสถ์ที่เรียกว่า ภราวาสธรรม ๔ ประการ ดังนี้

๑. สัจจะ ความจริง คือ ดำรงมั่นในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นที่ยึดถือไว้ใจได้

๒. ทมะ ฝึกตน คือ บังคับควบคุมตนเองให้รู้จักปรับตัว และแก้ไขปรับปรุงตนเองให้ก้าวหน้าดียิ่งขึ้นเสมอ

๓. ขันติ อุดทน คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง อุดทน ไม่ท้อถอย มั่นในจุดหมาย ไม่ทอดทิ้ง

๔. จาคะ เสียสละ คือ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ ชอบช่วยเหลือ เกื้อกูล บำเพ็ญประโยชน์ สละโลก ละภวภูมิฐานะได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ ไม่ใจแคบเห็นแก่ตัว

ลักษณะประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีลักษณะของการอยู่ร่วมกันที่ไม่ถืออำนาจเบ็ดเสร็จของผู้หนึ่งผู้ใด โดยลำพัง ยึดหลักเหตุผลใช้สันติวิธีในการยุติปัญหาต่างๆ ด้วยปัญญา การอยู่ร่วมกันอย่างมีอิสรภาพ มีความเสมอภาค ความเมตตา ปราศจากการกดขี่ข่มเหงและมีวินัยในตน

ลักษณะเหล่านี้เป็นลักษณะสำคัญของสังคมประชาธิปไตย ซึ่งเป็นอุดมการณ์ของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย อาจกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนามีหลักการในการอบรมสั่งสอนให้มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีประชาธิปไตย พระพุทธศาสนาแม้จะเกิดขึ้นในยุคที่ชมพูทวีปไม่ได้มีระบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย แต่มีหลักปฏิบัติและคำสอนเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมชาวพุทธอันแสดงให้เห็นหลักประชาธิปไตยหลายประการ ดังนี้

ลักษณะประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนามีหลักปฏิบัติและคำสอนเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาคและเมตตา

๑. **ถือหลักเหตุผลความถูกต้องหรือที่เรียกว่าธรรมาธิปไตย** เป็นสำคัญ : พระพุทธเจ้าทรงสอนอริยปฎิบัติ ๓ ประการ ได้แก่

(๑) **อิตตาธิปไตย** ความมีตนเป็นใหญ่ ถือตนเป็นใหญ่ กระทำการโดยปรารถนาเป็นประธาน

(๒) **โลกาธิปไตย** ความมีโลกเป็นใหญ่ ถือโลกเป็นใหญ่ กระทำการด้วยความปรารถนานิยมของโลกเป็นประธาน

(๓) **ธรรมาธิปไตย** ความมีธรรมเป็นใหญ่ ถือธรรมเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนาความถูกต้องเป็นจริง สมควรตามธรรมเป็นประธาน

พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า ไม่ว่าจะเป็นบุคคลคนเดียว หรือคนส่วนมาก ถ้าคิดไม่ถูกต้อง ไม่ชอบด้วยเหตุผล แม้สังคมจะยอมรับกันมานาน ที่ไม่ใช่ข้อยุติที่ควรยอมรับ ทรงให้ถือเอาความถูกต้องชอบธรรมเป็นหลัก

๒. **ถือหลักสิทธิ และเสรีภาพ** : ในเวลาแสดงธรรม หลายครั้งที่พระพุทธองค์ทรงมีพระดำรัสในตอนท้ายว่า **“อกขาตาโร ตถาคตา”** มีความหมายว่า “พระตถาคตเจ้า เป็นแต่เพียงผู้บอก” ผู้ฟังทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพอย่างเต็มที่ในการใช้สติปัญญาของตนเองพิจารณาไตร่ตรองและเลือกสิ่งที่พระพุทธเจ้าสอนไปประพฤติปฏิบัติ เสรีภาพในการนับถือศาสนาเช่นนี้เป็นลักษณะที่โดดเด่นของพระพุทธศาสนา และเป็นลักษณะหนึ่งที่มีอยู่ในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยด้วย

พระพุทธศาสนาถือว่า คนเราเกิดมามีสิทธิและความเสมอภาคเท่าเทียมกันในบางด้าน เช่น เท่าเทียมกันภายใต้กฎธรรมชาติที่ว่าทุกคนต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย เหมือนกัน เท่าเทียมกันภายใต้กฎแห่งกรรมที่ว่าทุกคนต้องได้รับผลแห่งกรรมที่ตนกระทำไว้แม้กระทั่งสังคม และโลกก็ย่อมต้องเปลี่ยนแปลงและเป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมที่ทุกคนได้กระทำ เป็นต้น แต่ในหลายๆ ด้านคนเราก็เกิดมาโดยไม่เท่าเทียมกันเลย เช่น เกิดในตระกูลที่ต่างกัน มีโอกาสในการพัฒนาชีวิตต่างกัน หากแต่พระพุทธศาสนาสอนว่าทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพเท่าเทียมกันในการศึกษาฝึกหัด พัฒนา ให้หลุดพ้นจากสภาวะดังกล่าวทั้งด้านกายและจิต เช่น พัฒนาศักยภาพของตนเองจากเดิมที่เกิดมามีปัญญาด้วยการศึกษาเล่าเรียนและความขยันหมั่นเพียรจนสามารถตั้งหลักปักฐานเป็นปึกแผ่นได้ พัฒนาสติปัญญาให้ละเอียดมากขึ้นโดยลำดับจนสามารถเข้าถึงความจริงของชีวิตและใช้ศักยภาพทางความคิด ลด ละ เลิกจากสิ่งเลวร้ายทั้งปวงได้ เข้าถึงความบริสุทธิ์

หลักสิทธิและเสรีภาพ

ในระบอบประชาธิปไตย จะให้ความสำคัญแก่ “สิทธิ” ได้แก่ “อำนาจอันชอบธรรมที่บุคคลพึงมีพึงได้หรือพึงทำได้ตามที่ตนต้องการ” ซึ่งเมื่อพิจารณาจากความหมาย จะพบว่าความสามารถที่จะมีอะไรได้ และทำอะไรได้ตามที่ตนต้องการนี้ เป็นลักษณะสำคัญที่บ่งบอกถึงความสามารถของแต่ละบุคคล ดังนั้น เราจึงมักพบคำว่า**สิทธิ**มาคู่กับคำว่า**เสรีภาพ**อยู่เสมอ สิทธินั้นอาจจำแนกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) สิทธิที่ทุกคนพึงมีพึงได้ตามธรรมชาติ เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่แท้จริงตามธรรมชาติและได้มาโดยธรรมชาติ เช่น สิทธิในความเป็นมนุษย์

(๒) สิทธิที่พึงมีพึงได้ตามกติกากฎหมายของสังคมนั้นๆ เช่น สิทธิตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มาตรา ๔๙ บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย เป็นต้น

นอกจากนี้ “สิทธิ” ยังต้องมาคู่กับ “หน้าที่” เสมอ นักเรียนอาจเรียกร้องสิทธิในการได้รับความรักความเอาใจใส่จากพ่อแม่ ในขณะเดียวกันนั่นเอง นักเรียนก็ต้องทำหน้าที่ลูกที่ดี กตัญญูต่พ่อแม่ เคารพ เชื่อฟัง ช่วยเหลือกิจการงานของท่านด้วยเช่นกัน นักเรียนอาจเรียกร้องสิทธิในการเข้าเรียนในโรงเรียนใกล้บ้าน เรียกร้องให้ครูปรับปรุงวิธีการสอน ในขณะเดียวกันนั่นเอง นักเรียนก็ต้องทำหน้าที่ศิษย์ที่ดี ขยันหมั่นเพียรศึกษาค้นคว้า เอาใจใส่ รับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมายด้วยเช่นกัน ประชาชนอาจเรียกร้องสิทธิในการได้รับการบริการที่ดีจากรัฐ ในขณะเดียวกันนั่นเอง ประชาชนก็ต้องทำหน้าที่ในการเสียภาษี การปฏิบัติตามกฎหมายด้วยเช่นกัน สิทธิและหน้าที่จึงเป็นเสมือนตราขั้วแห่งชีวิตที่ทุกคนจะต้องถ่วงน้ำหนักประคองไว้ให้อยู่ในภาวะสมดุลเสมอ

พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกทั้งปวง ทรงกระตุ้นเตือนให้ตระหนักว่า คุณค่าของชีวิตอยู่ที่การพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่แท้จริงของชีวิตอันได้แก่ “เสรีภาพ” ซึ่งมนุษย์ทุกคนจะพึงบรรลุได้โดยลำดับด้วยการฝึกฝนพัฒนาตนด้วยตนเอง

ในการวางหลักและวิธีการประพฤติปฏิบัติเพื่อฝึกหัดขัดเกลาดนเอง และการบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่นของพระพุทธเจ้านี้ มิได้มีทำที่ในเชิงข่มให้ยอมหรือขู่ให้เชื่อแต่อย่างใด เพียงแต่ทรงชี้ให้เห็น ชวนให้ทำ นำให้ปฏิบัติเท่านั้น ทรงปล่อยให้การตัดสินใจที่จะเชื่อและปฏิบัติเป็นสิทธิและเสรีภาพของแต่ละคนโดยอิสระ

๓. เน้นเรื่องความเสมอภาค : พระพุทธเจ้าทรงเน้นเรื่องความเสมอภาคอย่างชัดเจนในเรื่องกฎแห่งกรรม เป็นกฎแห่งความเสมอภาคเท่าเทียมกันว่าทุกคนต้องได้รับผลแห่งกรรมที่ตนกระทำไว้ จะปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงไม่รับผลแห่งกรรมนั้นไม่ได้ หลักการของความเสมอภาคเป็นคุณลักษณะที่เป็นประชาธิปไตย

๔. พระพุทธเจ้าทรงรับฟังความคิดเห็น : การบัญญัติพระวินัย ส่วนมากจะเกิดจากการรับฟังความคิดเห็นของอุบาสก อุบาสิกา ที่เสนอความเห็นข้ออ้างถึงการประพฤติปฏิบัติของสงฆ์ที่ไม่เหมาะสม และในที่ประชุมสงฆ์ คือทรงรับฟังความคิดเห็นของพระสงฆ์อยู่เป็นปกติ ลักษณะเช่นนี้ชี้ชัดถึงคุณลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยของพระพุทธศาสนา

๕. พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติการลงมติเป็นเอกฉันท์ : การลงมติในระบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย จะใช้เสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ (Vote) อย่างเช่น การออกกฎหมายซึ่งเป็นเรื่องนิติบัญญัติจะใช้เสียงส่วนใหญ่ แต่ในสังคมประชาธิปไตย ถ้าพิจารณาเรื่องที่เป็นเหตุเป็นผลมักจะต้องมีมติเป็นเอกฉันท์ (Consensus) หมายความว่า ถ้าเป็นเรื่องของเหตุผลจริง ๆ แล้ว ควรจะต้องแสดงเหตุผลกันจนเห็นตรงกันทุกคน ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับที่พระพุทธองค์บัญญัติว่าในที่ประชุมสงฆ์นั้น ถ้าเป็นเรื่องที่ถูกต้องเป็นธรรมแล้ว ต้องไม่มีใครค้าน ต้องให้ยอมรับได้ด้วยเหตุผลของพระสงฆ์ทุกรูป ดังนั้น แม้ในสังคมซึ่งใช้เสียงส่วนใหญ่ แต่ถ้าจะให้มันเป็นประชาธิปไตยจริง ๆ จะต้องเป็นเสียงส่วนใหญ่ที่ใช้เหตุผลเป็นที่ตั้งมิใช่พวกมากลากไป หรือประสานผลประโยชน์ของพวกเขา

สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนามีลักษณะที่ก้าวล้ำยุคไปมาก ไม่เพียงแต่มีลักษณะสอดคล้องกับประชาธิปไตยเท่านั้น แต่ยังมีลักษณะที่โดดเด่นกว่า คือเป็นธรรมาธิปไตย ยึดหลักเหตุผลความถูกต้องสำคัญกว่าส่วนอื่นใด ระบบประชาธิปไตยจึงเปิดโอกาสให้แต่ละคนแสดงศักยภาพในการทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้อย่างเต็มที่ สามารถแสดงออกซึ่งสิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคลในด้านต่าง ๆ ได้โดยอิสระ ทั้งนี้ ต้องเป็นไปภายใต้กรอบกติกาแห่งรัฐธรรมนูญที่แต่ละคนมีส่วนร่วมในการกำหนดขึ้น

ระบบประชาธิปไตยเน้นให้มวลสมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของสังคม และใช้ความรู้ความสามารถของแต่ละคนในการพัฒนาสังคมร่วมกัน ดังนั้น ระบบประชาธิปไตยจึงเปรียบเทียบกับ**หลักโลกาธิปไตย**ที่ให้ความสำคัญแก่ความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่นั่นเอง

พระพุทธศาสนาถือว่า**หลักธรรมาธิปไตย**เป็นระบอบการปกครองที่ดีที่สุด การปกครองที่ไม่ประกอบด้วยหลักธรรมาธิปไตย จะไม่สามารถก่อให้เกิดความสงบสุขแก่มวลชนไม่ได้ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงส่งเสริมให้ใช้หลักธรรมาธิปไตยประกอบในการปกครองทุกรูปแบบ สิทธิและเสรีภาพที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อคนในสังคมมีอิสรภาพปราศจากการครอบงำด้วยความโลภ ความเกลียดชัง และความลุ่มหลงมัวเมา ไม่แบ่งพรรคแบ่งพวก เคารพสิทธิและเสรีภาพตามกฎหมายอันชอบธรรมของสังคม จึงจะเป็นระบอบประชาธิปไตยโดยธรรมที่แท้จริงตามหลักพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามุ่งประโยชน์สุขและสันติภาพแก่บุคคล สังคมและโลก

พุทธจริยาข้อที่ว่า **พุทธัตถจริยา** : การบำเพ็ญกิจเพื่อประโยชน์แก่ความเป็นพระพุทธเจ้า **ญาติัตถจริยา** : การบำเพ็ญกิจเพื่อประโยชน์แก่หมู่ญาติ และ**โลกัตถจริยา** : การบำเพ็ญกิจเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก ชี้ให้เห็นถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาที่มุ่งประโยชน์สุขและสันติภาพภายในและภายนอกแก่บุคคล สังคม และโลก สอดคล้องกับพระพุทธพจน์บทที่ว่า **นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ** : ไม่มีสุขใดที่ยิ่งไปกว่าสันติภาพ

พระพุทธศาสนาสอนความจริงเป็นสากลที่มีอยู่ตามธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย กล่าวโดยสรุปได้ว่าสอนกฎธรรมชาติพร้อมกับหลักปฏิบัติที่เป็นสากลสอดคล้องกับกฎของธรรมชาติ เช่น สอนให้คนมีเมตตา กรุณา อย่างเป็นสากล สอดคล้องกับความจริงเป็นสากลว่าสัตว์ทั้งหลายล้วนรักสุข เกลียดทุกข์ ชาวพุทธจึงต้องเมตตากรุณาไม่เบียดเบียนมนุษย์และสัตว์ทั้งทางกาย วาจา และใจ สอนให้มุ่งดี ปรารถนาดี มุ่งประโยชน์และสันติภาพแก่บุคคล สังคม และโลกเป็นสำคัญ พัฒนาตนเองให้เป็นคนดีแล้วจะมีสติปัญญา บำเพ็ญประโยชน์ตนให้เจริญงอกงาม ซึ่งจะเป็นรากฐานของการบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น และมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่สันติภาพภายใน

คือการหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงด้วยการชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ดังเช่นการบำเพ็ญ
พุทธจริยาของพระพุทธเจ้าฉะนั้น

ประโยชน์สุขของมวลมนุษย์จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย หากไร้ซึ่งสันติภาพทั้งภายในใจและ
สันติภาพภายนอก มนุษย์จะต้องศึกษาเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกันในท่ามกลางความแตกต่างอัน
หลากหลาย และเพราะความที่พระพุทธศาสนาสอนหลักการเป็นสากลทั้งทางความคิดและ
การปฏิบัติ เน้นการพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง มีโลกทัศน์ที่มองสรรพสิ่งอย่างเกี่ยวของ
สัมพันธ์และมีวิธีการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ มุ่งฝึกหัดอบรมตนไม่ให้ประมาท การพึงตนเอง
และการมุ่งอิสรภาพ นี้เอง ทำให้พระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อการพัฒนาสันติภาพภายใน
ควบคู่ไปกับสันติภาพภายนอก อันจะนำมาซึ่งประโยชน์สุขและสันติภาพแก่บุคคล สังคม และ
โลกได้อย่างแท้จริง

